

رېگای عیراق تا ئەفغانستان؛ وانهی رووخانی سوپاکان!

18-08-2021

نووسەرەکان

ناوەندی لیکۆلینەوهی رووداو

کورتە : لەپهك لاوه، ئەفغانستانی 2021 له عیراقی 2014 دەچیت که تئیدا، چه کدارانی داعش توانیبووین جوگرافیاپهکی پان و بهرین له بندهستی ههزاران لهشکری پرچهك و تفاقى عیراق دهربینن. دارمانی خیرای دهولت له ئەفغانستان و نهمانى توانای سوپا بو شەرى تالیبانیش دیمه نیکی هاوشیوهی کهوتنی موسل بوو له عیراق. ئەمریکا که دهلی ملیاران دۆلارمان له بنیاتیانی سوپای ئەفغانستاندا خهرج کردوو، وایدەزانی

بەرايى

لەبەك لاو، ئەفغانىستانى 2021 لە غىراقى 2014 دەچىت كە تىيدا، چەكدارانى داعش تۈنۈپۈپۈن جوگرافىيەكى پان و بەرىن لە بىندەستى ھەزاران لەشكەرى پىچەك و تفاقى غىراق دەرىپىن. دارمانى خىراي دەولەت لە ئەفغانىستان و نەمانى تۈنۈپۈپۈن سوپا بۇ شەرى تالىبانىش دىمەنىكى ھاوشىۋەكى كەوتنى موسىل بوو لە غىراق. ئەمىرىكا كە دەللى مىلياران دۆلارمان لە بىناتاننى سوپا ئەفغانىستاندا خەرچ كىردو، وايدەزەنى، 90 رۇژى پىدەچە ھەتا تالىبان بگاتە كابول، بەلام، ئەو تەنیا چەند رۇژىكى كەمى خايندا! نۇرى مالكى سەرۋكۈزەيرانى ئەوساى غىراق، كاتى خۇي گوتىۋوۋى ئەوۋى داعش لە موسىل كىردى نەك بىردنەۋە شەرى، بەلكو پىلانگىپىيەكى نىۋدەۋلەتى بوو. ئەشەرف غەنىش گوتىۋوۋەتى بۇ رىگرتن لە خۇپىرۇزى، ۋلەتەكەى جىھىشتوۋە. گوتەى بەرپىرسەكان ھەرچۇنىك بىت، لە ئەنجامدا داعش ئەو كاتە شەرىكەى بىردەۋە و، ئىستاش تالىبان سەركەوت. پىرسىار ئەوۋەبە كە بۇچى سوپاى راھىنرا، پىچەك و پۇشتەى غىراق و ئەفغانىستان نەپانتوانى بەرگەى شەرى بگرن؟ لە راستىدا چىرۇكى كەوتنى موسىل و كەوتنى تالىبان شىتىكىمان پىدەلەت، ئەۋىش ئەوۋە كە لىرە لە رۇژھەلەت نىۋەپاست، تەنیا پارە، راھىنرا و چەكەمەنى، بەس نىن بۇ ئەۋە شەرىكەى بىتەۋە!

قۇناخى دوۋەمى تالىبان

قۇناخى دوۋەمى دەسەلەت تالىبان، بەرلە گىشت لايەك بۇ ئىران پىرە لە پىرسىار كە نىزىكەى 1000 كم سنوۋرى ھاۋبەشى لەگەلىان ھەبە. كىشەنەۋەى ئەمىرىكا و گەپانەۋەى تالىبان بە دىۋىكدا گەپانەۋەبە بۇ جۇرۇك ھاۋسەنگى ھىز لە رۇژھەلەت نىۋەپاست! ئەمە بەشىۋەبەكى راستەۋانە كارىگەرى لە سەردۇخى ئاسىياى ناۋەپاستىش دادەن و، ئەۋەبە ۋلەتلىكى ۋەك غىراقىشەۋە گىرى دەدات، زىاتر بابەتى مان و نەمانى ئەمىرىكايە. گەللىك لە ئىستاۋە خەمىانە كە بزانن ئايا ئەۋەى لە كابول روویدا، لە غىراقىش دوۋبارە دەبىتەۋە پان نا؟ لايەك خەمى ئەۋەپانە كە نەكا، بەشلىك لە گروۋپە چەكدارىيەكانى شىعە بە تەما بن دۋاى ئەمىرىكا دەست بەسەر ھەموو ۋلەتدا بگرن و، بەشلىكىش ترسى ئەۋەپان لىنىشتوۋە كە نەكا داعش دوۋبارە راست بىتەۋە.

لەماۋەى كورتخايندا، جارى گروۋپە چەكدارىيەكانى شىعە لە نىۋخۇپاندا يەك نىن، ھەتا بتۈان ھاۋشىۋەى تالىبان بە تۇكمەبە، دەست بەسەرغىراقدا بگرن. ئەمە بىچكە لەۋەى كە رەنگە ھاۋسەنگى ھىز لە ناۋچەكە بۇ ئەۋە دەست نەدات.

خالىكى ھاۋبەشى نىگەرانى بۇ كورد و شىعەكانىش ئەگەرى دەرگەۋتتەۋەى گروۋپىكى رادىكالى سوننەبە. ئىنجا ئەمە داعش بىت پان ھەر رىكخراۋىكى دىكە. ھەرچەند بەشلىك لە سەركردە سىياسى- سەربازىيە شىعەبەكان پىچەۋانەكەى بلىن، بەلام زۇرۇك لە فەرماندە سەربازىيەكانى غىراق و ھەرىمى كوردستانىش پىپانۋابە كە ھىشتا بۇ بەرنگاربوۋتەۋەى داعش پان ھەر رىكخراۋىكى توندەۋەى دىكە، لانىكەم پىۋىستى بەپالپىشتى ھەۋالگىرى و ھىزى ئاسمانى ئەمىرىكا و ھاۋبەپمانان ھەبە.

گەپانەۋەى خىراي تالىبان لە ئەفغانىستان بەشلىك لە ھىزە شىعەبەكان نىگەران دەكات چوونكە، لەۋانەبە ۋرە و دەرەفەتى كارى گروۋپە رادىكالى سونىيەكان لە غىراق زىاتر بىت، ئەمەش بەستىنلىكى تايبەت بە خۇي ھەبە چوونكە، جىلى دوۋەمى داعش خەرىكە بە خىشكەبە لە كەمپەكانى ژىردەسەلەت ھىزە شەرىكەرەكانى دزى داعش لە غىراق و سوورىا پىدەگات. ھەرۋەھا ناسەقامگىرى ئەمنى و سىياسى لە ناۋچە سونىيەكانى غىراق ھىشتا بەردەۋامە و ھەۋلەكانى حكومەتىش بۇ گەپاندەۋەى ئاۋارەكان بە كىردەۋە روۋبەروۋى ئاستەنگى گروۋپە چەكدارىيەكان دەبىتەۋە. بەشلىكى دىارى نفوسى سوننەش لە غىراق لە ئاۋارەبە و دۇخلىكى ناھەمواردابە و ئەگەر ئەمە چارەسەرەبىت، ھەزىكى مروۋى بەھىز بۇ شەپۇللىكى دىكەى نارەزايى سوننى دروستدەكات.

ۋانەكانى موسىل و كابول

ئەو باسەى كە دۋاى دوۋەمىن رۇبىشتى ئەمىرىكا لە غىراق، جارىكى دىكە داعش پان ھەر رىكخراۋىكى دىكە بتۈان نەزىمى ئالۇز و سىستى دەۋلەت لە غىراق بىشۋىننى، مۇزىكى گىنگە، بەلام با لىرە، بگەپىنەۋە سەر ۋانەكانى چىرۇكى كەوتنى سوپاكان:

يەكەم: ناتۋانى بە پارە سوپايەكى قايم بۇ ھىچ دەۋلەتلىك دروستبەكى، ئەگەر خواستى بىناتاننى سوپا لە خودى كۆمەلگەكەۋە نەبىت. بەگۈپىرە ھەندىك لە سەرچاۋەكان ئەمىرىكا لە دۋاى 2003 نىزىكەى 26 مىليار [1] دۆلارى خەرجى راھىنرا، بىناتانەۋەى سوپا و ئاسايشى غىراق كىرد بەلام، لەگەل ھاتنى داعش لە 2014 بەشى ھەر زۇرى بە ھەۋادا چوو. لە 20 سالى رابردودا 83 مىليارىشى لە بىناتانەۋەى سوپا ئەفغانىستان خەرچ كىرد كە بەرگەى چەند رۇژىكى گەپانەۋەى تالىبانى نەگرت. [2]

بنیاتانی سوپا و دهولت ريك گريدراوی په کن، له خوتوخوړایي نبيه که نهو کومه لگایانه ی نه پانتوانیوه هیژنکی سوپایي توكمه و په کانگریان هه بن، نه شیان توانیوه دهولت یان دامه زراوه په کی به پړوه بردنی به هیژیش بنیات بنین.

بۇ هه ریمی کوردستانیش نه وه راستییه کی حاشاهه لنه گره که پړوژه ی ریفورم و چاکسازي له وه زارته پېشمه رگه و پالپشتی هاوپه یمانان و چهک و تفاقه کانیش، به تنیا ناتوانن بناخه ی سوپایه کی به هیژ بۇ کورد دابنن نه گهر ئیراده په کی سیاسی راسته قینه لای سهر کرده کانی کورد بۇ نهو کاره نه بیټ. کهوتنی شاره کانی نه فغانستان و ته سلیم بوونی سوپاکان وهک پوولی دو مینه، زهنگیکی ناگادار کرده وه په بۇ هه ر په که په کی سوپایي فره سهر و فره فرمانده!

دووه م: نهوه ی پشت به خو ی نه به ستی دواچار هه ر تووشی گرفت ده بن. هاوپه یمانییه کان به شیکي گرنکی دنیا ی سیاست و په یوه ندی نیوده ولتاتان، به لام نهوانه ده گوړین و هه میشه یی نین. بویه هه رکه س ناچاره فریای خو ی بکه ویت. ئیستا که باس له نه گه ری کشانه وه ی نه مریکا هه په، دیدگای باو خه ریکه وای لیڈیت که پیویسته عیراق په نا بۇ ئیران و تورکیا بیات تا له زیانه کانی مملانیکان له نیو ولتته کی که مباته وه! راستییه که ی نهوه ریگایه که به لام چاره سهره راستییه که نییه. عیراقیش و هه ریمی کوردستان، به رله هه ر هاوپه یمانییه که، پیویستیان به په کخستنه وه ی دوخی ناوخویان هه په.

سییه م: زیاتر له دووسه د سال پېش ئیستا ژومینی گوتبووی که "چه که کان له خو یانه وه جهنگ نابهنه وه." و نه م قسه په ش له نموونه ی کهوتنی موسل و کابل دا راست ده رچوو.

چوارهم: کاتی خو ی زیگنیو برنسیکی گوتبووی که ئیدی کیشه ی گه وره ی نه مریکا نه وه په که چون رووبه پرووی دوژمنیک بیته وه که خو ی لاوازه، به لام پالنه ری به هیژی هه په. ئیستا ئیدی نه مه نهک تنیا کیشه ی نه مریکا به لکوو کیشه ی هه موو دنیا په. کیشه ی عیراق و هه ریمی کوردستانیش. نه زموونی شه رپه کانی نه م سالانه ی دواپی له روژه لاتی نیوه راست ده ریانشتووه که فاکته ری بیروباوه ر له جهنگه کاندایا به خیکي ئیکچار زوری هه په. گرنک راستی و دروستی باوه رکان نییه به لکوو گرنک نه وه په که سانیک هه ن، بۇ باوه ریک شه رده که ن و نه گه ر توش نامانجیکي به هیژت نه بن، ناتوانی تنیا به پشتمه ستن به هاوپه یمان و چه که کانت و تنانته تنیا به هیژ رووبه پروویان بیته وه!

پنجهم: عیراق و نه فغانستان له ماوه ی 40 سالی رابردوودا، به ردووام له نیو شه ری گه وره و بچوو کدا بوون و شه ر وهک به شیک له ژیانی کومه لگه ی لیها توبو. بویه نه سته مه کهوتنی سوپاکان له موسل و کابل به ترسنوکی و نه بوونی نازابه تی شه ر روونیکریتته وه. به لام میژوو پرن له نموونه ی نهو شکستانه ی که به هو ی شه ری بن نامانچ و جهنگاوه ری بن وره وه تو مارکراون. نامانچ و وره، دوو کوله که ی گرنکی ناماده یی فکری و ده روونی جهنگن. چون کیگان گوتوویته شه ر بۇ سهر بازه کان رووداویکی راسته قینه په که به ژیانی خو یان هه ستی پیده که ن به لام، لهوانه په بۇ فرمانده کان و رابه رکان بابته یکی نه وه ند هه ستپیکراو نه بیټ. جا کاتی به ینی نیوان نهو دوانه (سهر باز و فرمانده) گه وره تر ده بیټ، ئیدی سوپا شه ری پیناکریت. نه مه له نه فغانستانی 2021 و له په که مین په لاماره کانی داعش بۇ هه ریمی و کوردستان و عیراقیشدا روویدا. زیاتر له 2000 سالیسه سون ترو گوتوویته تی، مه رجیکي بردنه وه ی جهنگ نه وه په که خه لک و سهر کرده کان له په ک ریگا و نامانچا بن!

[1] -

<https://www.cnbc.com/2018/02/12/88-point-2-billion-us-dollar-price-tag-for-rebuilding-iraq-after-islamic-state-war.html#:~:text=The%20U.S.%20alone%20spent%20%2460,of%20a%20Qaida%20in%20Iraq>

[2] - [/https://time.com/6090830/us-spending-afghan-army-billions](https://time.com/6090830/us-spending-afghan-army-billions)